

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN

„Socialisme en Levensbeschouwing“.

I.

In de „Tijd en Taakserie“¹⁾, onder redactie van Dr W. Banning, zijn onlangs een tweetal werkjes verschenen, welke zeker aandacht verdienen. Het eene is van Dr H. de Vos, dominee te Sneek, en is getiteld: „Kerk en Socialisme“; het andere heet „Socialisme en Levensbeschouwing“, en is geschreven door den Zwolschen predikant Dr G. Horreüs de Haas.

Beide vraagstukken zijn van elkander niet los te maken. De houding van den mensch tegenover de Kerk, is een stuk van zijn levens- en wereldbeschouwing. Het maakt immers groot verschil of hij belijdt, dat de Kerk een door God geplant en gewild, en daarom vóór alles aan God gebonden instituut is, en of men Christus als haar Hoofd erkent, dan wel of hij de Kerk als een instelling waardeert, welke alleen tot deze wereld behoort, en dus met andere „organisaties op geestelijk terrein“ als een grootheid van dezelfde soort vergeleken kan worden. De Christen, die de Kerk eert als de plaats van de prediking van Gods Woord en de bediening der sacramenten, als het oord, waar het „uitverkoren geslacht, het Koninkrijk priesterschap, het heilig volk, het verkregen volk, dat Gods volk genaamd mag worden“²⁾, samenkomt om God te dienen, onderscheidt zich in zijn belijdenis principieel van den mensch, die haar louter beschouwt als een gelegenheid, waar hij over „schoone deugden“ en „heerlijke waarheden“, „verheven historie“, en „leerzame parabelen“, trefende woorden hooren kan.

Deze oordeelen worden niet langs den weg van ontleidend verstandelijk of empirisch onderzoek verkregen, maar zijn uitingen van geloof.

Wanneer dus in socialistischen kring vragen over Kerk en over levensbeschouwing gesteld worden, richt de belangstelling zich als vanzelf het eerst op het antwoord, dat Dr Horreüs de Haas geeft.

Dat antwoord, het zij direct gezegd, stelt in hooge mate teleur.

Er bestaat over meer dan één vraagstuk tusschen den Zwolschen predikant en Rosenberg overeenkomst. Zeker: de eerste verwerpt de ras- en bloedleer van den „Noordschen profeet“ met diepe verontwaardiging, laakt scherp het willekeurig optreden der machthebbers tegen de Kerk, en hun leuzen van vergelding en vernietiging. Maar in zijn oordeel over de Schrift als „geopenbaarde Woord“, en over het „historische Christendom“ ontmoet Dr Horreüs de Haas den schrijver van de „Mythe“ en gaat hij broederlijk met hem samen.

In een brochure van zijn hand, uitgegeven door het „comité van waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen“³⁾, spreekt Dr de Haas ook met een enkel woord over de Protestantische bestrijding van het boek van Rosenberg, aan wien „verweten word, dat hij teruggevallen was tot het overwonnen standpunt van een liberale, radicale, mythische denkwijze en te kort deed aan de bijbelsche Godsopenbaring met de eens voor al gegeven waarheid van schepping en zondeval, verzoening en verlossing“. Rosenberg, op zijn beurt, gaat de Zwolsche predikant verder, „bleef het antwoord op deze bestrijding niet schuldig. Hij bestreed — naar ons oordeel niet zonder recht — de juistheid van een traditioneel, kerkelijk dogmatisch openbaringsgeloof...; tegen de „duisterlingen van onzen tijd“ verdedigde hij een kritisch onderzoek, een geestelijke vrijheid, een onafhankelijke, innerlijke religie“.

„Wij, die het bovengenoemde dogmatisch-kerkelijke standpunt niet innemen en Rosenbergs eischen van onafhankelijk waarheidsonderzoek en innerlijk verstante religie aanvaarden, staan“, heet het dan verder, „voor de noodzaak van een eigen oordeelsvorming, een eigen antwoord op de vraag wat wij van den inhoud van zijn „Mythus“ te onderschrijven en te verwerpen hebben“.

Ons interesseert op het oogenblik dat antwoord niet. Het is trouwens — hoe kan het ook anders na deze sympathiebetuiging met Rosenbergs bestrijding van het „kerkelijk-dogmatisch geloof“, en met diens oordeel over de voorwaarden, waaraan een religie moet voldoen — heel slap; het verheft zich nauwelijks boven de uitdrukking eener verontwaardiging over het ongemotiveerde en onmenselijke optreden der nationaal-socialisten, die

zelf, evenals hun ras, ook veel op hun geweten hebben. Een verontwaardiging, die wij overigens allen natuurlijk deelen.

Wat ons nu treft, is die sympathiebetuiging.

De lezer heeft het reeds begrepen! De Bijbelge-loovige bezit volgens Dr de Haas eigenlijk geen „innerlijk verstante religie“. Van die zoogenaamde gebonden, bekrompen, burgerlijke, letterzittende, veruitwendigde, verstarde, vaak-tegen-beter-weten-in-halstarrige menschen, wier geest, naar gezegd wordt, dood en wier godsdienst vormendienst is, staat een modern, weldenkend mensch immers ver af. Die verlustigt zich in de scherpe critiek van het alles-doordringend verstand, die verbreekt met forse slagen — hoe prachtig is zijn gestalte — de geestelijke boeien en grijpt met verrukkelijke harmonische bewegingen het momenteel toegankelijk deel der waarheid!!

Hoe zegt Rosenberg het ook weer? Uit de „blutvolle“ echte belijdenis van Luther is een bloede-loos, maar eigennuttig kletsen ontstaan. De menschen der „belijdende Kerk“ zijn geen protestanten meer, maar „verkommerd scholastieke middel-eeuwers“, een enghartige sekte, welke leden altijd gelijk willen hebben en zoo vastgeroest in hun traditioneel geloof zitten, dat aan hun toerekeningsvatbaarheid getwijfeld moet worden, wier dogmatisch vijandig tegenover het leven staat, en in wezen niets anders is dan „lalmoeidisch gekijf“ over de uitlegging van het „Woord“. Al die „legenden en wonderverhalen“ hebben met echte religie absoluut niets te maken; het is een „cultuurschande“, dat wij menschen der twintigste eeuw over dergelijke dingen nog moeten vechten.⁴⁾ En zoo voorts.

Van dezen man zegt Dr Horreüs de Haas, dat hij diens eischen van een „innerlijk verstante religie“ aanvaardt! Dat komt, omdat hij, evenals Rosenberg den godsdienst slechts als pogingen van menschen beschouwt, om met behulp van verstand en wil gedachten over God en wereld te vormen, en elk geloof in de openbaring verwerpt. Pogingen, die Pfarrer Homann de oerzonde des menschen noemt, die hem tegen den waren God in opstand brengt, en hem altijd opnieuw verleidt zichzelf in Gods plaats te stellen.⁵⁾

Van Horreüs de Haas naar Rosenberg, met zijn „hemelrijk inwendig in ons“, is slechts een kleine schrede. We begrijpen nu nog duidelijker, dat in de kringen der „belijdende Kerk“, de idealistische wijsbegeerte, welke den mensch tot een werelddoel, autonoom wezen verklaart, een der hoofdbronnen van het kwaad genoemd wordt, dat iemand als Homann waarschuwt voor die „vrije, hooge rede“, waaraan Rosenberg het vermogen en het recht tot „onafhankelijk waarheidsonderzoek“ toekent, maar die den mensch tenslotte aan een „doodelijke draaiziekte“ overlevert, waardoor hij alle gevoel voor maatstaf en richting verliest. Het spreekt nu nog meer tot ons, dat ook iemand als Dr Frey in zijn „Der Kampf der evangelischen Kirche in Deutschland“ de beschouwing over de ontwikkeling van den nationaal-socialistischen staat vooraf laat gaan door een samenvattend oordeel over de richting, waarin zich het menschelijk denken in de laatste twee eeuwen bewoog. Een richting, die van God afvoerde. „Het schepsel heeft zich van den Schepper losgemaakt; het heeft de bindingen, welke het aan Hem ketenden, afgelegd; niet de Heer des hemels en der aarde, de Heer over leven en sterven, maar de mensch is in het middelpunt der wereld verplaatst. Dat is de zonde van den mensch, dat hij zelf Heer en God wil zijn in zijn wereld, en dat hij daarmee tot zijn eigen verderf, zich aan de autoriteit van den werkelijken Heer en God vergreep“. Dit geloof aan den mensch als hoogste autoriteit heeft nu een bijzondere vorm aangenomen; het is uitgegroeid tot het geloof aan het volk, aan den volkschen staat.

Dr Horreüs de Haas drukt zich in zijn brochure „Socialisme en Levensbeschouwing“ veel voorname uit dan Rosenberg; het militante optreden van den laatste is hem vreemd. Ook diens totaliteits-eischen omtrent den Staat maakt hij niet tot de zijne; integendeel: deze worden verworpen. De socialistische denker en de Noordsche profeet zijn in vele opzichten elkaars antipoden. Maar zij ontmoeten elkaar, zooals gezegd, in de afwijzing van het Bijbelsche geloof van de „gangbare godsdienstigheid“.

„In zulk een gangbare godsdienstigheid“, schrijft namelijk Horreüs de Haas⁶⁾, „wordt de werkelijkheid opgevat als het maaksel van een personalistische willekeur(!), die de wereld schept, onderhoudt, en regeert naar welbehagen; de schoonheid, verhevenheid en doelmatigheid in de zichtbare wereldorde getuigt van de almachtige, wijze voorzienigheid, die haar schiep, terwijl wonderbaarlijke beschikkingen en uitredingen toonen, dat deze voorzienigheid niet alleen een algemeene, maar ook een „bijzondere voorzienigheid“ is, die

zich om het lot der stervelingen bekommert“. Bij welke lessen der ervaring, bij welke algemeene Godsopenbaring dan de bijzondere openbaring komt van zijn wil en wezen; de openbaring in den Bijbel, waarin wij den gang der heilsgeschiedenis kunnen lezen, bevestigd door vervulde profetieën en boven-natuurlijke wonderen: een gang van schepping en zondeval, van verdoemenis en zondebloed, van veroordeeling tot helse duisternis en uitverkiezing tot hemelsche zaligheid“.

„Hetzij in dezen strenger, hetzij in milderen vorm hooft en biedt een gangbare godsdienstigheid haar wereldbeschouwing en haar wereldverklaring aan, een beschouwing en verklaring, waartegen dan wel allerlei vraag en tegenspraak rijzen moest“.

„Zulk een tegenspraak, met name in een latere „moderne“ wereld rustte op verschillende gronden; zij beriep zich alvast op een ander oordeel over de bijbelsche oorkonden“, welke naar haar meening — en Dr de Haas aanvaardt deze — „te veel vol tijdelijkheid en verschil; teveel de historische, betrekkelijke overleveringen van een oud-Joodsche en oud-Christelijke wereldbeschouwing en geloofsvoorstelling“ was. „Haar diepzinnige verhalen kunnen wij niet voor betrouwbare historie houden; haar berichten van wonderen en teekenen hebben voor ons geen gezag... In de werkelijke wereld, met haar on eindige wordings- en ontwikkelingsprocessen, zien wij ook geen grilligheid of willekeur; wij vertrouwen op vaste samenhangen van oorzaken en gevolgen... Ook kunnen wij de doelmatigheid en wijsheid in de gegeven wereld niet bewonderen zonder meer; wij zien te veel tragedie en ondergang, te veel brutale doelmatigheid, die wij niet kunnen verklaren uit een tegelijk wijze en liefdevolle oorzaak naar menscheelijken persoonlijkheids-trant gedacht, ook al stellen wij het werelddoel in onbekende bovenaardsche verie...“.

„Bezwaren als deze tegen een gangbare godsdienstigheid zullen uiteraard te meer klemmen, wanneer deze godsdienstigheid wordt voorgedragen met den waan van een kerkelijke onfeilbaarheid, waartegen tegenspraak ongeoorloofd is, terwijl haar pretentie door de feiten al te duidelijk weersproken wordt...“.

Dr Horreüs de Haas wil dan deze beweringen staven door te verhalen van den strijd der R.-K. kerk tegen Galilei, en haar onmenscheelijken optreden tegen de „ketteren“. De Galilei's moesten boetspalmen zingen en de Bruno's branden; de „ketteren“ der eeuwen gingen hun lijdensgang, omdat zij afweken van het geloof, dat zich het eenig, onfeilbaar ware achtte... honderdduizenden zijn door de Torquemada's der eeuwen gekweld, be-roofd, gepijnigd, verbrand“. Hij wijst op het boek van Stefan Zweig: „Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt“ en „wil niet vergeten, met hoe wrede hand ook een Calvin zijn harde verdoemenisleer toepaste om aan het Geneefse leven ernstiger vormen te geven“. In de verontwaardigde uitroepen, die Zweig Castellio in den mond legt, wanneer deze den marteldood van Servet verneemt, gloeit volgens den Zwolschen predikant „de aanklacht tegen de eigengerechtigde, onverdraagzame leerlingen van een zich onfeilbaar wanend kerkgeloof“. „Laat dan“, besluit hij, „zulke kerken... aan de pretentie hunner geloofsstelsels nog verbinden een practijk, waarin zij zich aan conservatieve en reactionaire machten binden, dan wordt de weerspraak tegen een en ander tot op dezen dag duidelijk en gerechtvaardigd genoeg“.

„Evenwel“, zegt Dr Horreüs de Haas verder, „dit alles is niet het laatste woord. „Niet Christus heeft Servet verbrand, maar Johannes Calvin.“⁷⁾ Religie en Christendom zijn niet te vereenzelvigen met menscheelijke dwalingen... „Altijd weer zullen innerlijke levenservaring en menscheelijke gedachte uitkomen bij wat dieper ligt dan natuurbehoefte en zintuigelijke waarneming, bij het onuitputtelijke Alverband, t laatste eeuwigeheidsgeheim. Maar dan een geheim... dat tot geestelijk leven dringt, tot ideële bestemming roept en leidt...“.

Met opzet geven wij hier de gedachten van den socialistischen denker uitvoerig weer.⁸⁾ Zij toonen verwantschap met de motieven, welke Rosenberg tot de verwerping van het „traditionele geloof“ bewegen. Bij beiden verbindt zich de critiek van het „moderne denken“, dat volgens hen de „onhoudbaarheid der gangbare godsdienstigheid aantoon“, met een scherpe critiek op de historie der Kerk. Beiden achten de „menscheelijke gedachte“ en de „innerlijke levenservaring“ in staat om het

7) Waarbij aanstonds moet worden opgemerkt, dat Stefan Zweig een zeer eenzijdige en onjuiste beschouwing gegeven heeft. Van dezen revolutionairen schrijver, die ver van het Calvinisme leeft, is misschien niets anders te verwachten. Het teekent echter Horreüs de Haas, dat deze hem aanhaalt als den kenner van het leven van Calvin, met voorbijgaan van elk ander, die over Calvin geschreven heeft. Trouwens heel zijn karakteristiek is tendentien. Wie durft in zoo weinige regelen de geschiedenis der kerk „samen vatten“? En zooveel weglaten?

8) Woorden van Castellio, waartegen scherp geprotesteerd moet worden.

9) In een volgend stuk wordt de rest weergegeven.

geloof te lot en zelfzucht de Bijbelsche Kerk geven. De uitdrukking mede Horreüs beteekenis n dat Rosenbe kennen God. Hun voorst Schepper, zo grilligheid e tegenspraak van oorzake overigens, w denking ont wezen.

De ironie, Kerkgeloof s Rosenberg. I aesthetis neele geloof een absolute keer. Wij h aan de gedac ritiek verbi A.

HET

Ro

Wij komen de kwestie d van de Kerk overtuiging l

Wanneer t tingen wil o war laten bi van Kerk e Staat“. Men l ijke simplist aanduiden. B voor en w weten wat h zeer nauwke bepaald geva verstaat en duidt.¹⁾

Het zal du beginsel e gaan. Heeft termen geen

Groens lev deel bestaan „het recht de omlrent dat probleem va

In het Ne lende „gezin vormde (of t De nalie is verdeeld in d Groen ook v van den Staa kelijke corpe culiere veree

1) Men verge Staat is het beg vooral, geraakt de Godsdiens zaandheid is juu Eengezindheid, die plaats uit zi Proeve over de en getuafd; Le met Godsdiens Groen spreekt t Staat, die, well nagedachtenis en hem geciteerd. U lamscheide kei „Gij vergeet dat volbragt is.“ G

Scheiding van Nederland niet z in“; Naredo em aaccoord. Vergelij particuliere vere is gezegd en oo

2) Niet aanst quantie van dit zijn uitspraken t dit recht meer r Men vergeet nie invloed van het Groen er dus all Men leze evenw wat... Publiek 260. „Terugkeer lijk-historische S gezindheden is stand“, Ned. Ge Twijfelt men, dat publiek rec kennen, in 1851 Grandvethersie achten, wanneer zindheden, steu Naredo van zij artikel en art. 3) Adviezen,

1) Uitgave N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam.

2) v.g. 1 Petrus 2 vers 9 en 10.

3) Waakzaamheid, Brochure 4; Dr G. Horreüs de Haas: De Mythe van de XX Eeuw. Geciteerd is een gedeelte van pag. 16. Spatieering van ons. Weggelaten in den text is... „en de stellingen inzake den oorsprong en de geschiedenis der R.K. kerk, terwijl hij herinnerde aan zooveel magie en bijgeloof in naam van dogmatisch Kerkgeloof bedreven en gehandhaafd“. Wij citeren alleen dat gedeelte dat (ook) op de Protestantische critiek betrekking heeft.

4) Zie zijn „Protestantische Rompiger“ b.v. pag. 52 e.v.

5) Homann, „Antwort auf den Mythus“, pag. 148.

6) „Socialisme en Levensbeschouwing“, pag. 65 e.v. Alle spatieeringen zijn van ons.

ommet" ...
ke algemeene
openbaring
aring in den
geschiedenis
de profetieën
n gang van
nis en zoen-
duisternis en

in milderen
dienstigheid
eldverklaring
g, waartegen
praak rijzen

in een latere
llende gron-
der oordeel
e naar haar
deze — „te-
eel de histo-
an een oud-
beschouwing
ppinnige ver-
bare historie
en teekenen
e werkelijke
en ontwik-
n grillig-
ren op vaste
lgen... Ook
isheid in de
er meer; wij
veel brutale
verklaren uit
zaak naar
eidsraan't
ddoel in on-

ghbare gods-
r klemmen,
voorgedra-
onfelbaar-
oofd is, ter-
te duidelijk

beweringen
d der R-K.
schelijk op-
f's moesten
randen; de
nsgang, om-
h het eenig,
izenden zijn
kweid, be-
p het boek
io tegen die
hoe wreede
oemenisleen
en ernstige
igde uitroep-
gt, wanneer
ceemt, gloeit
e aanklacht
ame leerin-
kerkgeloof".
... aan de
rbinden een
ieve en re-
ll de weer-
n dag dui-
toeg".

as verder,
iel Christus
Calvin."*)
eenzelvigen
tijd weer
aring en
omen bij
oefte en
het on-
ste eeuw-
... dat tot
eete be-

en van den
Zij toonen
Rosenberg
ele geloof"
critiek van
en de „on-
igheid aan-
historie der
gedachte"
aat om het

t, dat Stefan
wing gegeven
ver van het
wachten. Het
haalt als den
gaan van elk
vans heel zijn
einige regelen
zooveel weg-

geprotesteerd
even.

geloof te louteren van „menschvormige willekeur en zelfzucht". De voorstellingen, welke zij van de Bijbelsche waarheid en van de historie der Kerk geven, bezitten gemeenschappelijke trekken. De uitdrukking „personalistische willekeur", waarmee Horreüs de Haas God aanduidt, verschilt in beteekenis niet van het woord „woestijndemon", dat Rosenberg voor Jehova gebruikt. Beiden mis-kennen Gods beloften en den zin van het Kruis. Hun voorstelling, alsof de regering van den Schepper, zooals de Christen die erkent, zich door grilligheid en willekeur zou kenmerken, en in tegenspraak zou zijn met de „vaste samenhangen van oorzaken en gevolgen" — een uitdrukking overigens, welke bij ons in dien vorm ernstige bedenking ontmoet —, is een hoon voor het Opperwezen.

De ironie, waarmee Horreüs de Haas over Kerkgeleof spreekt, is verwant aan den spot van Rosenberg. Beiden ontmoeten elkander ook in hun aesthetische waardeering van het „traditioneele geloof", een „waardeering", die in wezen een absolute afwijzing is. Daarover den volgenden keer. Wij hopen dan ook aandacht te schenken aan de gedachten, welke Horreüs de Haas aan zijn kritiek verbindt.

A.

B. I. B.

HET BOEK VAN DE WEEK

Rondom de Kuiper-litteratuur.

V.

Wij komen thans tot een zeer belangrijk punt in de kwestie die ons bezighoudt, n.l. de verhouding van de Kerk tot den Staat, zooals die naar Groens overtuiging behoort te zijn.

Wanneer men omtrent dit punt Groens opvattingen wil onderzoeken, moet men zich niet in de war laten brengen door leuzen als: „vereeniging van Kerk en Staat", of „scheiding van Kerk en Staat". Men kan Groens beschouwingen met dergelijke simplistische termen niet juist en nauwkeurig aanduiden. Beide leuzen immers komen bij Groen voor en worden door hem verdedigd. Wil men weten wat hij ermee bedoelt, dan is het noodig, zeer nauwkeurig na te gaan, wat Groen in een bepaald geval onder „scheiding" of „vereeniging" verstaat en wat hij met het woord „kerk" aanduidt.¹⁾

Het zal dus zaak zijn eerst de gedachten, de beginselen van Groen omtrent dit punt na te gaan. Heeft men die eenmaal geval, dan kunnen termen geen misverstand meer wekken.

Groens levensworsteling heeft voor een groot deel bestaan in een verdedigen van wat hij noemt „het recht der gezindheden".²⁾ Groens opvattingen omtrent dat recht bepalen ook zijn visie op het probleem van de verhouding van Kerk en Staat.

In het Nederlandsche volk ziet Groen verschillende „gezindheden" als de Roomsche, de Hervormde (of Gereformeerde), de Israëlietische enz. De natie is samengesteld uit of, anders gezegd, verdeeld in die gezindheden. Die gezindheden, door Groen ook wel kerken genoemd, zijn in de sfeer van den Staat allereerst „zelfstandige en onafhankelijke corporatiën".³⁾ Het zijn voor alles „particuliere vereenigingen, die in haar zelfstandigheid

1) Men vergelijke uitspraken als: „Vereeniging van Kerk en Staat is het beginsel". „Elke Godsdienst, en de christelijke vooral, geraakt in strijd met een Staatswezen dat zich boven de Godsdienst verheft. De conditio sine qua non der verdraagsaamheid is juist eene heerschende Kerk", *Grondwetshera. en Eensgezindheid*, p. 387. (De laatste uitspraak citeert Groen op die plaats uit zijn *Beschouwingen* I, p. 204, beter bekend als: *Proeve over de middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd*; Leiden 1834, eerste druk). Hier is Kerk identiek met Godsdienst en dan natuurlijk de christelijke Godsdienst. Groen spreekt evenwel ook van een „scheiding van Kerk en Staat, die, welbegrepen, ook door ons begerd wordt." *Ter nagedachtenis van Stahl*; IV, V; sindsdien herhaaldelijk door hem geciteerd. Ook spreekt Groen van de afschaffing van de heerschende kerk als van een scheiding van Kerk en Staat. „Gij vergeet dat de Scheiding van Kerk en Staat sedert 1795 volbragt is." *Grondwetshera. en Eensgezindheid*, p. 408. „Scheiding van Kerk en Staat, voor ons, beteekent dat er in Nederland niet meer, gelijk vóór 1795, eene heerschende Kerk is"; *Narede* enz. p. 14. Met deze scheiding gaat Groen ook accoord. Vergelijk wat verder in dit artikel over de kerk als particuliere vereeniging in haar zelfstandigheid t.o. den Staat is gezegd en ook de laatste zin van dit artikel.

2) Niet aanstonds heeft Groen den vollen rijkdom en consequentie van dit beginsel doorzien. In zijn oudere geschriften zijn uitspraken te vinden, die er op schijnen te wijzen, dat hij dit recht meer noodgedwongen aanvaardt dan van harte belijdt. Men vergeet niet, dat de gelijkstelling der gezindheden onder den invloed van het revolutiebeginsel was tot stand gekomen en Groen er dus allicht aanvankelijk wat huiverig tegenover stond. Men leze evenwel: „Van lieverlede (!) evenwel heb ik geleerd wat... Publiek recht der gezindheden beteekent", N. Ged. V, 260. „Terugkeer tot de grondbeginselen (!) van het Christelijke-historische Staatsrecht, vooral ook tot het Publiek recht der gezindheden is het eenige redmiddel uit den desolaten toestand", Ned. Ged. IV.

3) Twijfelt men of Groen in den aanvang van zijn optreden, dat publiek recht ook aan de Roomsche gezindheid wilde toekennen, in 1851 reeds was Groen van oordeel: „Bij eventuele Grondwetshera. zouden wij het een jammerlijk overleg achten, wanneer in een verbroken van de gelijkheid der Gezindheden, steun voor het Protestantisme gezocht werd", *Narede van vijfjarige strijd*, p. 26. Vgl. Noot 28 van dit artikel en art. III van deze serie.

3) *Advies*, II, (1857), p. 247.

en regten moeten worden beschermd; geen onderdeelen, geen organen van den Staat."*) Daaruit vloeit voort t.o. dat de Staat geen enkel jus in sacra bezit (d.w.z. geen enkel recht om in de kerk te beslissen over interne, kerkelijke aangelegenheden als leer, kerkinrichting, tucht enz.); 2o. „dat aan de Kerk als zelfstandige corporatie, toegekend wordt wat tot haar bijzondere administratie en eigen zaken behoort; dus vrijheid van bijzonder onderwijs, en de volkomene onafhankelijkheid der diakonieën"; 3o. „dat deze corporatiën, even als alle andere, regt hebben op de bescherming welke van Gouvernementswege aan alle personen en aan alle corporatiën in den Staat toekomt; dat ze aan de Kerk, ook weder gelijk aan alle andere corporatiën, moet worden verleend, naar gelang van haar eigenaardigheid, van hetgeen eene Kerk karakteriseert."*)

Indien deze zelfstandigheid en dit recht der Kerk worden erkend en geëerbiedigd, is naar Groens overtuiging reeds veel gewonnen. Een der punten, waarom Groen de grondwetshera. van 1848 waardeerde, was juist omdat zij de volledige erkenning van deze zelfstandigheid bracht. „Al hetgeen door de Grondwet van 1848 op die wijze is tot stand gebracht, stel ik op hoogen prijs."*)

In dezen nauwkeurig omschreven zin, juicht Groen de Scheiding van Kerk en Staat toe. „Wanneer men spreekt van het losmaken der banden tusschen de Gezindheden en den Staat, en daarmee te kennen geeft dat die vrijheid, die onafhankelijkheid voortaan ter goeder trouw, met onbekrompenheid, zal worden geëerbiedigd, is losmaking wenschelijk en noodig en moet zoo spoedig mogelijk worden tot stand gebracht."*)

Deze zelfstandigheid der Kerk, als particuliere vereeniging, hoe noodzakelijk ook, is voor Groen evenwel niet voldoende. Even sterk als hij deze onafhankelijkheid eischt, even sterk wijst hij af de beschouwing, die de kerk ALLEEN en UITSLUITEND als particuliere vereeniging in den Staat beschouwt. Groen verlangt de erkenning en de bescherming van de Gezindheden niet enkel als privaatrechtelijke, maar vooral als publiekrechtelijke corporatiën.⁶⁾

Wat bedoelt Groen daarmee?

De in Nederland bestaande gezindheden hebben een openbaar, een historisch, en, daar aan alle bestaande gezindheden door de Grondwet gelijke bescherming is toegekend, ook een grondwettig aanzijn. De gezindheden zijn niet in den Staat „toegelaten" en aan den Staat onderworpen. „Gezindheden zijn niet aan het goedvinden van wetgever of grondwetgever onderworpen. Dit is het revolutionaire beginsel... Volgens dit denkbeeld, is er geen regt dan hetgeen de wetgever of grondwetgever schept of genadig behoudt. De Gezindheden hebben hier te lande een historisch bestaan, zij zijn niet getolereerd bij de genade der Grondwet."*) De gezindheden liggen op één niveau met den Staat. Het zijn „corporatiën, vereenzelvigd met den Staat en met de Natie; corporatiën die niet alleen mogen, maar moeten worden gekend, in al wat de Godsdienst zijdelings of regstreeks betreft."*) „Dan eerst zal men tot een behoorlijken toestand geraken, wanneer men, bij gelijkstelling der Gezindheden, haar collectieven invloed waardeert, haar onbetwistbare regten ontziet; in dien zin en geest, het nut en de onmisbaarheid der wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat in het oog houdt."*)

„Indien ge het regt van de Gezindheden, ter regeling van de openbare instellingen, waar Godsdienst te pas komt, niet aanneemt, huldigt ge het revolutionair systeem van den absoluten Staat, die eene eigen Godsdienst heeft of zich aan ongodisterij overgeeft en wiens vrijgevigheid zich bepaalt tot het toelaten van hetgeen, in den beperkten kring van bijzondere inrigtingen, aan den Staat niet hinderlijk is. Dan hebt ge een Staat die de Gezindheden duld t en op de inrigtingen door de Natie bekostigd, aan de bevolking toedient godsdienstige begrippen, namelijk die de Regering voor genoegzaam en onschadelijk houdt. Deze godsdienst kan ieder oogenblik veranderen, naar goedvinden van het Gouvernement. Ge hebt dan, ten slotte, eene burgerlijke of maatschappelijke of politieke godsdienst van Staat, gericht tegen al hetgeen

4) *Idem*, p. 272.

5) *Idem*, p. 247/8; vgl. p. 260. Dikwijls wijst Groen met name het jus in sacra, uitgeoefend door de Overheid, af. „De Minister heeft... verzekerd, dat het Gouvernement zich nooit zou laten bewegen om te interveniëren in hetgeen de kerkleer betreft; dat men zich onthouden zou van alles wat naar een jus in sacra gelijkt, en hij heeft vergeten dat niemand van dergelijke interventie meer afkeerig is dan wij; dat wij aan de Regering alle bevoegdheid om zich in de innerlijke belangen der Kerk te mengen, steeds hebben betwist." *Idem* p. 262. „Wij verlangen, zegt men, dat de Regering als geloofsregter optrede. Geenszins; de Regering erkent slechts dat de kerk eene leer, eene historische en fundamentele, van de willekeur der meerderheid onafhankelijke, eigenaardigheid heeft." *Idem* p. 265.

6) *Advies*, II, (1857), p. 247.

7) *Idem*, p. 248.

8) *Idem*, p. 254, 260, 272, 275. „De Gezindheden zijn niet ENKEL particuliere Vereenigingen IN den Staat". *Ned. Ged. IV*, p. 377. *Grondwetshera. en Eensgezindh.*, p. 391 v.

9) *Advies*, II, (1857), p. 249.

10) *Idem*, p. 248.

11) *Idem*, p. 248, vgl. p. 272.

waarop door de Gezindheden, waarin de natie verdeeld is, prijs gesteld wordt."*)

In Nederland moet dus de Staat waken over het eigen recht der Gezindheden. Hij moet dat recht eerbiedigen. Bovendien moet de Staat zorgen, dat de eene Gezindheid de andere niet verdrukt. De Staat moet eventueel zoowel roomschen overmoed keeren als ook waken tegen Groen en zijn vrienden, indien zij art. 36 der geloofsbelijdenis met andere dan geestelijke wapenen zouden ten uitvoer willen leggen.¹²⁾

De openbare instellingen, waarbij Groen dan vooral de Gezindheden recht van meespreken wil geven, omdat daar „Godsdienst bij te pas komt" zijn b.v. onderwijs (zooval lager als hooger), huwelijk, eed en armwezen.¹⁴⁾

H.

C. V.

12) *Idem*, p. 249/250, p. 272, p. 276.

13) *Idem*, p. 249.

14) *Idem*, p. 251, 268. Vgl. *Ter nagedachtenis van Stahl*, p. 53: „In de openbare instellingen, voor zoover ze met de Godsdienst in verband zijn, het geloof der Natie;... Ik kies tot voorbeeld de wetgeving omtrent het huwelijk, het onderwijs, en den eed."

DE PERSSCHOUWING

De Hoeksema over Prof. Hepps jongste brochure.

Belangstellend zien velen uit naar hetgeen De Hoeksema (betrokken in een kerkelijk geding nopens de algemeene genade) opmerken zou in „The Standard Bearer". Prof. Hepp noemde dit „een schismatiek blad". Of die qualificatie ook op het Amsterdamsche calvinistencongres voor Nederlandsche organen populair was, weet ik niet. De Hoeksema schrijft o.m.:

Hier en daar zijn enkele onjuistheden ingeslopen, die misschien, schoon deze brochure lang op zich liet wachten, blijk geven van haast. Op p. 12 wordt het eerste der Drie Punten niet juist aangehaald. In plaats van „rakende de gezindheid Gods jegens de menscheit in het algemeen" etc. leze men: „rakende de gunstige (ik spatieer hier, H. H.) gezindheid Gods" etc. En op p. 35, zeventiende regel van onderen, leze we: „Wordt de geloofige genadig behandeld" etc. waar zeker gelezen moet worden: „wordt de goddelooze genadig behandeld".

De eerste rectificatie vraagt bijzondere aandacht. Over „toon" en „gewicht" schrijft De Hoeksema:

Wat de toon aangaat, de schrijver vergeve het mij, maar er is niets waar ik meer een hokel aan heb, om nu maar platweg mijn gevoelen uit te drukken, dan aan den toon, die in de brochures van Dr Hepp wordt aangeslagen. Die toon is niet bitter; een bitteren toon zou men kunnen veroordeelen maar verdragen. Hij is ook niet scherp; dan zou men nog scherp tegenover scherp kunnen zetten. Hij is niet opgewonden; men zou den schrijver dan kunnen aanraden om zich wat te kalmeeren. Hij is veelmeer kalm, bedaard, de toon van iemand, die zich door niets van de wijs laat brengen; hij is ook broederlijk in zekeren zin, liefelijk, zacht als olie. En toch is het ook niet de toon van iemand, die zich bewust is, dat hij de dingen bespreekt met zijn medebroederen, met zijns gelijken; het is niet de toon van een man, die met zijn mede-deputaten als commissielid de dingen beredeneert. Het is veelmeer de toon van een vriendelijk vermaner, die nog het beste wil hopen van zijn nog onkundige, uit misverstand dwalende broederen; de toon van een onderwijzer, die moeite heeft met zijn leerlingen, maar die heel wat geduld oefent om den leerlingen nu eens aan het verstand te brengen, hoe de dingen eigenlijk moeten worden verstaan. Dr Hepp weet het. En hij weet, dat hij het weet. En de anderen hebben tegenover den meester slechts een ootmoedige houding aan te nemen, om van hem te leeren. Het beeld, dat hij ten opzichte van ons gebruikt, was wel slechts als een beeld bedoeld, maar is toch karakteriseerend. Hij was destijds toch eigenlijk de catechiseermeester, wij waren zijne catechisanten. Zelfs stelde hij destijds in zijne brochure „Misverstand" ook Van Baalen (zegge van Baalen!) als onze catechiseermeester aan, om ons den weg Gods hier „bescheidenlijker uit te leggen"! (Misverstand, p.p. 11, 12). En diezelfde toon slaat Dr Hepp ook geduriglijk aan tegen Dooyeweerd, Vollenhoven, Schilder, De Graaf, e.a. En daarbij voegt deze geduldige onderwijzer aan zijn onderwijs steeds nog vriendelijke vermaning toe om toch goed te luisteren, biddend te overwegen, van zijn dwalingen terug te keeren!

Het is de toon van iemand, die meent genoeg te hebben gepresteerd om als primus inter pares te kunnen optreden.

Daarom heb aan dien toon zulk een hekel.

Ik zou Dr Hepp willen toeroepen: Kom toch eens van dien leiderstroon af, daal eens af naar den platten grond der werkelijkheid, en bespreek eens met ons als man met man de dingen, die ge thans uit de hoogte meent te kunnen beslissen!

Zooals hij nu schrijft moeten zijn vermaningen wel langs de koude kleeren afglijden.

Want in ernste: als Dr Hepp vermaant, dan moet ik mij bedwingen om niet kordelig te voelen; als hij zegt: neem dit nu eens in biddende overweging, dan gevoel ik heelemaal niet meer naar bidden.

Daar komt nog iets bij.

Werd de toon, dien Dr Hepp aanslaat, nu nog gesteund door een krachtige redeneering, door sterke bewijsvoering, door grond op grond uit Schrift en belijdenis, men zou den toon kunnen verdragen.

Doch dit laatste is juist niet het geval.

Uit dit oogpunt acht ik deze brochure wel het minst van allen geslaagd.